

Prijevod Biblije kralja Jamesa (King James Authorised Version)

Povodom 400. obljetnice (1611-2011)

Radomir Rakić

Protodakon pri hramu sv. cara Konstantina i Jelene, Beograd
rrakic@sezampro.rs

Rijetko koji prijevod Biblije u svijetu mogao je opstati kao standardan i biti u bogoslužnoj i književnoj upotrebi dva i pol stoljeća kao ovaj prijevod. I danas on je uzor prevođenja svetih tekstova. Bez njega je nemoguće čitati i shvatiti englesku književnost. Ono što je crkvenoslavenska Biblija u Slavenu, ili Lutherov prijevod u Nijemaca, to je Autorizirani prijevod kralja Jamesa za Engleze.

Povijest

Prve potpune prijevode biblijskih knjiga na engleski jezik napravili su u 15. stoljeću sljedbenici Johna Wycliffea. Ti su prijevodi odbačeni i osuđeni 1409. jer su sljedbenici Wycliffea počeli surađivati s lolardima. Wycliffeova je Biblija objavljena prije otkrića tiska, no bila je poznata u narodu po rukopisima i prijepisima, često s naznakom datuma prije njezina osuđivanja, 1409. godine. Budući da je latinska Vulgata služila kao predložak ovome prijevodu i nije sadržavala heterodoksnu čitanja, u praksi nije postojao način kojim bi crkvene vlasti mogle razlučiti odbačene od neodbačenih verzija prijevoda. Stoga su mnogi katolički komentatori 15. i 16. stoljeća (kao što je Thomas More) smatrali da ovi rukopisi Biblije na engleskom jeziku predstavljaju anonimni ortodokсни prijevod.

William Tyndale, suvremenik Matina Luthera, preveo je 1525. Novi zavjet. Tyndaleov je prijevod prva tiskana Biblija na engleskom jeziku. Tijekom sljedećih deset godina Tyndale je revidirao svoj Novi zavjet u svjetlu biblijske znanosti koja je napredovala krupnim koracima, te je započeo prijevod Staroga zavjeta. Unatoč određenim lošim prevoditeljskim rješenjima, ugled Tyndaleovog rada i izniman prozni stil učinili su njegov prijevod nezaobilaznim polazištem za sve kasnije pri-

Naslovnica Biblije kralja Jamesa iz 1613. godine

jevode na rani engleski jezik (1500-1800). Iako je Miles Coverdale 1539. blago revidirao i prilagodio ove prijevode, Tyndaleov Novi zavjet i nedovršeni Stari zavjet postali su osnovica za takozvanu *Veliku Bibliju* (*The Great Bible*). To je bio prvi "autorizirani prijevod" koji je objavila Engleska crkva na početku vladavine kralja Henrika VIII. Kad je na prijestolje stupila kraljica Marija I. (1533), ponovno je uspostavila suradnju Engleske crkve s Rimskom crkvom, a mnogi su engleski vjerski reformatori pobjegli iz zemlje. Neki su od njih osnivali kolonije u Ženevi, koja je pod upravom reformatora Jeana Calvina postala međunarodno

središte protestantizma i biblijske znanosti na latinskom jeziku.

Ovi engleski iseljenici načinili su prijevod poznat kao *Ženevska Biblija* (*The Geneva Bible*); njihov prijevod iz 1560. revizija je Tyndaleove Biblije i *Velike Biblije* na temelju izvornih jezika. Ubrzo nakon stupanja kraljice Elizabete I. na prijestolje, 1558, nedostaci kako *Ženevske* tako i *Velike Biblije* (naime, *Ženevska Biblija* “nije ispunjavala zahtjeve ekleziologije i nije odražavala episkopalno ustrojstvo Engleske crkve i njezino učenje o rukopoloženom svećenstvu), bili su sasvim očiti. Engleska je crkva 1568. odgovorila tzv. Episkopalnom Biblijom (*The Bishop's Bible*), koja je bila revizija prijevoda Velike Biblije u svjetlu ženevskoga prijevoda. No i unatoč tome što je bio službeno usvojen, ovaj novi prijevod nije uspio potisnuti ženevski prijevod kao najpopularniji engleski biblijski prijevod toga vremena – makar iz razloga što je ova Biblija tiskana u velikom formatu i prodavana po cijeni od nekoliko funti (!). Uslijed toga, ljudi elizabetanskog vremena pretežno su čitali Sveto pismo ženevskog prijevoda. Bilo je to Sveto pismo maloga formata, a prodavalo se po pristupačnoj cijeni. Uz to, dolazilo je do sve većeg uvoza rimokatoličkog prijevoda Novoga zavjeta tiskanog u Douay-Rheim-su 1582. godine, načinjenog prema predlošku latinske Vulgate.

U svibnju 1601. škotski kralj James I. prisustvovao je generalnoj skupštini Škotske crkve u crkvi sv. Columba u Burntislandu, gdje je predstavljen prijedlog za stvaranje novoga prijevoda Biblije na engleskome jeziku. Dvije godine kasnije stigao je u englesku prijestolnicu. Novookrunjeni kralj sazvaio je 1604. skup na kojem je također istaknuta potreba za novim prijevodom s obzirom na zapažene pogreške u ranijim prijevodima koje je otkrilo puritansko krilo Engleske crkve. Prevoditelji su dobili upute upravo s ciljem ograničavanja puritanskog utjecaja na novi prijevod. Biskup Londona dao je prijedlog da prevoditelji ne dodaju čitanja i napomene na marginama teksta (što je bio slučaj sa *Ženevskom Biblijom*). Kralj ih je zamolio da zajamče kako će novi prijevod ispuniti zahtjeve ekleziologije Engleske crkve i sadržavati riječi i stručne izraze koji odražavaju tradicionalnu terminologiju korištenu u crkvama, primjerice, da se koristi riječ “crkva” (*church*), a ne “zajednica” (*congregation*). Novi prijevod trebao je odražavati episkopalno ustrojstvo Engleske crkve i njezino tradicionalno učenje o rukopoloženom svećenstvu. Tekst Episkopalne Biblije služio je kao primarni priručnik za prevoditelje, a sva imena biblijskih osoba trebala su biti zadržana. Tijekom rada bili su konzultirani i drugi prijevodi, stoga su u novom prijevodu prisutni mnogi utjecaji ranijih prijevoda, pa tako ne čudi što *Authorized Version (AV)*, to jest prijevod kralja Jamesa, u samom podnaslovu daje naznaku da je tekst “preveden sa izvornih jezika i pažljivo uspoređen i usklađen s ranijim prijevodima, po izričitom nalogu Njegova Veličanstva”.

Posao prevođenja obavilo je 47 prevoditelja, sve članovi Engleske crkve i svi su bili, osim jednoga, svećenici. Bibličari su radili u šest komisija, po dvije na sve-

učilištu u Oxfordu i u Cambridgeu te u Westminsteru. U tim komisijama sjedili su stručnjaci s puritanskim sklonostima kao i velikodostojnici. Četrdeset primjerala Episkopalne Biblije iz 1602. godine specijalno je otisnuto kako bi prevoditelji mogli iznijeti usklađene izmjene po marginama. Komisije su radile odvojeno prevodeći dodijeljene im knjige da bi kasnije usporedile svoje verzije i usuglasile konačni tekst. Bibličari nisu bili izravno plaćeni za svoj rad, već je bilo predloženo njihovim nadležnim biskupima postavljanje tih prevoditelja na bolje plaćeni položaj, kad je na raspolaganju. Nekoliko njih uzdržavali su koledži u Oxfordu i Cambridgeu. Te iste godine, 22. srpnja, kralj je poslao pismo nadbiskupu Bancroftu s molbom da stupi u kontakt sa svim engleskim svećenicima kako bi sa svoje strane financirali taj projekt. Komisije su započele s radom potkraj 1604. godine. Sve komisije završile su s prevođenjem dodijeljenih im knjiga do 1608, s time da je komisija za prijevod apokrifa (deuterokanonskih knjiga) prva dovršila svoj posao. Reviziju prijevoda izvršilo je Generalno vijeće za reviziju prijevoda u kojem su radili vrhunski stručnjaci.

Tiskana izdanja

Prvo izdanje Autoriziranog prijevoda (Authorized Version, AV) objavio je 1611. Robert Barker, kraljev tiskar, kao potpunu folio Bibliju. Ukoričena Biblija koštala je 12 šilinga, a neukoričena 10. Zbog financijskih problema kraljevskog izdavača i kasnijih nesporazuma sa suizdavačem iz Londona, sveučilište u Cambridgeu dobilo je pravo tiskanja popravljenih izdanja iz 1629. i 1638. Barkerovo izdanje i izdanje sveučilišta u Cambridgeu, iako su oba izdavača tiskala Bibliju iz 1611. godine, mogu se razlikovati u prijevodu Rute 3,15; kod Barkera stoji: "on ode u grad", a kod drugoga izdavača: "ona (Ruta) ode u grad". Ova dva izdanja su među stručnjacima poznata kao Muška Biblija i Ženska Biblija ("He" Bible, "She" Bible).

Prvo izdanje Biblije kralja Jamesa objavljeno je prije standardiziranja engleskog pravopisa, pa se događalo da ista riječ – i zbog prostora (!) – bude pisana drukčije, radi lakšeg oblikovanja desne margine. Interpunkcija je bila relativno čudna i razlikovala se od današnje. Kad je trebalo uštedjeti na prostoru, koristilo se *ye* umjesto *the*. Koristilo se *Ā* umjesto *an* ili *am*, a *&* za *and* (Though I speake with tounge of men & of Angels..., 1 Kor 13,1). S druge strane, na nekoliko su mjesta unošene cijele riječi kako bi sljedeći red bio kraći i lakše se zapažao sljedeći odlomak.

Kao i Velika Biblija i Episkopalna Biblija, i Autorizirani je prijevod Biblije bio "uređen za čitanje u crkvi". Bilo je to izdanje velikoga folio formata, namijenjeno uporabi na bogoslužju, a ne za osobnu izgradnju, iako su kasnije uslijedili i manji formati. Za razliku od prethodne dvije Biblije koje su bile bogato ilustrirane, u izdanju iz 1611. godine nije bilo ilustracija osim iluminacije ispod naslova bi-

biblijskih knjiga i ukrašenih inicijalnih slova na početku poglavlja, kao i, naravno, samog naslova knjige i naslova Novog zavjeta.

Prvo izdanje Biblije sadržavalo je dva predgovora; prvi je Posveta (Epistle Dedicatory) “najvišem i najmoćnijem knezu” kralju Jamesu. Mnoga britanska izdanja donose ovu posvetu, no ne i jeftina izdanja, naročito ne ona u Americi. Drugi predgovor nosi naslov Prevoditelji čitatelju (The Translators to the Reader), što je dugačak i stručan pregled kojim se opravdava poduhvat novoga prijevoda. Ističe da cilj prevoditelja nije bio loš prijevod učiniti dobrim, već, kako se kaže, “ne poričemo, štoviše, tvrdimo i ističemo da i najgori prijevod Biblije na engleski jezik načinjen od strane ljudi našega poziva ... sadrži Riječ Božju, sama je Riječ Božja” na engleskom.

Prvo izdanje sadržavalo je i drugi aparat, kao što je raspored čitanja Psalama na jutarnji i večernji, kalendar, popis blagdana i svetkovina. Mnogo toga je zastarjelo prihvaćanjem gregorijanskog kalendara u Britaniji i njezinim kolonijama 1752, tako da današnja izdanja izostavljaju sve te dodatke.

Da bi se lakše pronalazio određeni tekst, svako je poglavlje imalo kratki sadržaj, što, naravno, nije bio dio biblijskoga teksta. Kasniji su urednici donosili i svoje sadržaje ili su ih sasvim izostavljali. Početak smisaonog odlomka unutar poglavlja označavan je posebnim znakom.

Autorizirani prijevod i njegova recepcija

I dok se mislilo na to da Autorizirani prijevod (AV) zamijeni Episkopalnu Bibliju kao službeni prijevod namijenjen čitanjima na bogoslužjima u Engleskoj crkvi, čini se da nikada nije postao “službeni” (authorized), iako je u Ujedinjenom Kraljevstvu općepoznat kao Authorized Version. No, s obzirom na to da kraljevski tiskar više nije tiskao Episkopalnu Bibliju, to je prijevod kralja Jamesa samim tim zamijenio standardnu Bibliju za čitanja u župnim crkvama Engleske. U obredniku (The Book of Common Prayer) iz 1622. tekst iz Autoriziranoga prijevoda konačno je potisnuo tekst Velike Biblije u evanđeoskim i apostolskim čitanjima – iako se Psaltir u tom molitveniku i dalje donosi prema starom prijevodu.

Stvari su drugačije izgledale u Škotskoj, gdje je Ženevska Biblija već odavno bila standardno Sveto pismo Crkve. Tek je 1633. godine u povodu krunidbe Charlesa I. za kralja Škotske, tiskano škotsko izdanje Autoriziranoga prijevoda (AV). Unošenje ilustracija u to izdanje izazvalo je kritike rimokatolika, protivnika vjerske politike toga kralja, pa i nadbiskupa kanterberijskog, Williama Lauda. No ipak, službeno je stajalište bilo u korist AV, tako da je novi prijevod ostao jedini u optjecaju.

Bilo je potrebno još više vremena za ukorjenjivanje novoga prijevoda u narodu, jer je Ženevska Biblija i dalje bila popularna, i stoga su se velike količine

uvozile iz Amsterdama, gdje su i dalje tiskane s lažnom oznakom londonskoga izdavača. Međutim, ako su se primjerci Ženevske Biblije tiskane u Londonu uopće i pojavili nakon 1616. godine, nadbiskup Laud je 1637. zabranio njihovo daljnje tiskanje i uvoz. U prvoj polovici 17. stoljeća o Autoriziranom prijevodu uglavnom se govori kao o “Bibliji bez bilježaka” (The Bible without notes) za razliku od Ženevske Biblije koja se navodila kao The Bible with notes. Za vrijeme Commonwealtha Parlament je sastavio komisiju i povjerio joj da revidira AV i priredi je s prihvatljivim protestantskim objašnjenjima, ali se od poduhvata odustalo kad se uvidjelo da bi ta objašnjenja udvostručila opseg knjige. Nakon reformacije Ženevska se Biblija smatrala politički nepodobnom te podsjetnikom na odbačeno puritansko razdoblje. Tako je Autorizirani prijevod postao jedini prijevod u optjecaju u narodu engleskoga govornog područja.

Prihvatanje novoga prijevoda najsporije je teklo među biblijskim stručnjacima. Hugh Broughton, najistaknutiji engleski hebraist toga doba, već je 1611. godine tiskao potpunu osudu novoga prijevoda, naročito zamjerajući što su prevoditelji pribjegli doslovnom prijevodu. Boltonova Londonska poliglota iz 1657. uopće ne uzima u obzir Autorizirani prijevod. Thomas Hobs u Levijatanu ističe da je latinska Vulgata standardni tekst Svetoga pisma. Uglavnom je u 17. stoljeću vrijedilo mišljenje da, koliko god bilo dobro što postoji prijevod Božje riječi na engleskome jeziku, ipak je latinski prijevod Vulgate standardan za biblijske tumače i, općenito, za poznavatelje toga jezika.

Tijekom tiskanja potkrale su se i pogreške pa, primjerice, Biblija iz 1631. izostavlja “ne” u sedmoj Božjoj zapovijedi: “Ne čini preljuba”, stoga je nazvana “Zločesta Biblija” (The Wicked Bible). Bilo je i drugih tiskarskih pogrešaka prema kojima je i Knjiga nad knjigama dobivala nadimke, pa i zbog greške u sadržaju poglavlja! Zbog toga je bilo pokušaja ispravljanja tiskarskih i prevoditeljskih propusta – njih 200 – iako je Parlament donosio shodnu odluku.

Do prve polovice 18. stoljeća Autorizirani je prijevod postao jedini nepriko-snoveni engleski prijevod u uporabi kod protestanata, a bio je toliko dominantan, da je Rimokatolička crkva u Engleskoj objavila 1750. ispravak Rheimske Biblije iz 1610. godine koja je bila daleko bliža AV negoli u svom prvobitnom izdanju. Tijekom 18. stoljeća Autorizirani je prijevod potisnuo Vulgatu kao standardni prijevod Biblije za engleske stručnjake, teologe i svećenstvo, i uistinu su ga neki počeli smatrati Bogom-nadahnutim tekstem, a svaki se pokušaj izmjene teksta smatrao bogohulnim.

Standardni tekst iz 1769. godine

Do sredine 18. stoljeća rasprostranjenost raznih moderniziranih tiskanih izdanja AV, uz sve veći broj tiskarskih pogrešaka, prešao je točku tolerancije, pa su vodeća

sveučilišta u Oxfordu i Cambridgeu prionula usuglašavanju standardnoga teksta. Prvo je 1760. sveučilište u Cambridgeu, nakon dvadesetogodišnjega rada, objavilo jedno izdanje, a sveučilište u Oxfordu objavilo je svoje 1769. godine. Naravno, postignuta su raznorazna jezična poboljšanja, već prema stanju normativnog engleskog jezika toga doba. I oxfordsko je izdanje, kao i izdanje iz 1611. godine, sadržavalo Apokrifne (drugokanonske knjige). Upravo je to izdanje današnji standardni tekst. U međuvremenu je bilo studijskih izdanja (iz Cambridgea tzv. Paragrafska Biblija iz 1873. u redakciji bibličara H. F. A. Scrivenera i Oxfordska Biblija iz 1833. godine).

Od 1769. godine tekst Autoriziranoga prijevoda ostao je nepromijenjen, i otada je, zahvaljujući usavršenom tiskarstvu, Biblija u ovom prijevodu tiskana u ogromnim nakladama te postala apsolutno prihvaćena kod engleskog protestantskog čitateljstva. Novi prijevodi u drugoj polovici 20. stoljeća donekle su potisnuli njezinu 250-godišnju dominaciju (otprilike od 1700. do 1950), iako postoje skupine ljudi – ponekad nazivane pokret “Jedino Biblija kralja Jamesa” – koje ne odobravaju ništa što nije u skladu s Autoriziranim prijevodom.

Predlošci prijevoda

Poput Tyndaleove i Ženevske Biblije, i Autorizirani je prijevod Biblije preveden s hebrejskoga i grčkoga, iako uz povremene uvide u tekst Vulgate; dvije apokrifne knjige prevedene su s latinskoga jezika. Za Novi zavjet korišten je kodeks Theodora Beze iz 1598/9. ili još raniji, tzv. Textus receptus pariškog izdavača Stephena Langtona iz 1550. godine koji donosi i latinski tekst Novoga zavjeta. Zamjetno je da su prevoditelji tijekom rada sve razgovore i rasprave vodili na latinskom jeziku! Također je vidljivo da je osamdeset posto novozavjetnoga teksta u Autoriziranom prijevodu ostalo nepromijenjeno iz Tyndaleovog prijevoda.

Apokrifne su knjige prevedene s prijevoda Sedamdesetorice, tzv. Septuaginte, uglavnom s teksta Staroga zavjeta koji donosi Antverpenska poliglota, uz znatno praćenje teksta Vulgate te Junijusova prijevoda tih deuterokanonskih knjiga. Budući da nisu imali grčki izvornik za 2 Ezrinu i Molitvu Manašea, prevedene su s latinskog jezika.

Stil i pravopis

Prvenstvena briga prevoditelja bila je ponuditi Bibliju koja bi bila vjeran prijevod, dostojanstvena stilom te koju će narod prihvatiti. U vrijeme brzih jezičnih promjena prevoditelji su izbjegavali suvremene idiome, dajući prednost riječima koje su u njihovo vrijeme već bile donekle zastarjele, stoga imamo: *verily, lo, i it came*

to pass. Zamjenice *thou/thee* u jednini i *you* u množini prenesene su dosljedno, iako se *you* počelo upotrebljavati u narodu umjesto zamjenice *thou*, naročito ako bi se netko obraćao uglednijoj osobi u društvu (o čemu vidimo naznake još kod Shakespearea). Opet u množini osobna zamjenica 2. lica glasi *ye* (*Ye are the light of the world*, Mt 5,14). Naravno da je i posvojna zamjenica 2. lica jednine glasila *thy, thine* (*Thy kingdom come*, Mt 6,10). Prevoditelji su bili svjesni da izvorni jezici, hebrejski i grčki, prepoznaju razliku između jednine i množine osobne zamjenice 2. lica, pa su se toga i pridržavali ne osvrćući se na činjenicu što je u njihovo vrijeme osobna zamjenica 2. lica množine *you* počela potiskivati *thou* kao osobnu zamjenicu 2. lica jednine; njima je bilo stalo do pravljenja razlike između jednine i množine u obraćanju, stoga su ustrajali na vjernom prenošenju izvornika. Da je ovo dobro, prikazat ćemo sljedećim retkom: "THOU shalt speak unto him, and put words in his mouth, and I will be with THY mouth, and with his mouth, and will teach YOU what YE shall do" (Izl 4,15). THOU se odnosi na Mojsija, a YOU na narod.

Izbjegavana je zamjenica 3. lica u srednjem rodu *its*, pa se upotrebljava stariji oblik *his*, npr. Matej 5,13: "if the salt have lost his savour, where with shall it be salted?", ili se drugdje susreću: *of it, thereof* ili tek *it*. Drugi pokazatelj lingvističkog konzervativizma je dosljedna uporaba *-eth* u 3. licu jednine prezenta, kao u Mateju 2,13: "The angel of the Lord appeareth to Joseph in a dream". U 2. licu jednine prezenta imamo završetak na *-est*: *speakest*. Nadalje, prevoditelji su davali prednost danas neutralnom obliku odnosne zamjenice *which* za živa bića umjesto *who, whom*, tako da u molitvi Oče naš čitamo: *Our Father which art in heaven*. Nama su danas oblici nepravilnih glagola čudni, stoga imamo u past-simple tense: *spake* (*spoke*) (*while Jesus spake those things unto them*, Mt 9,18); *he saith* (*said*) *unto them*; present perfect simple tense: *are come* umjesto *have come*; *he hath girded himself* (Ps 93,1); *when thou hast shut thy door* (Mt 6,6); zatim: *repent ye, praise ye the Lord* (imperative); *when Jesus was entered into Capernaum* (Mt 8,5); *they were departed*; *when Jesus come into Peter's house* (Mt 8,14); *why doth this generation seek after a sign* (Mt 8,12); itd.

Jezični stručnjaci navode riječi koje danas imaju drugo značenje ili su zastarjele, kao: *carriages* (Dj 21,15) = *baggage*; *devotions* (Dj 17,23) = *objects of worship*; *conversation* (Gal 1,13) = *conduct*; *meat* (Mt 3,4) = *food*; *room* (Lk 14,7) = *seat*; *scrip* (Mt 10,10) = *bag*; *take no thought* (Mt 6,25) = *be not anxious*; *noised* (Dj 2,6) = *reported*; *quick* (Heb 4,12) = *living*; *prevent* (1 Sol 4,15) = *precede*; *let* (2 Sol 2,7) = *restrain*; *leasing* (Ps 4,2) = *lying*, itd.

Starozavjetni tetragram (JHWH) prevodi se kao "the LORD" (u kasnijim izdanjima s malim slovima kao Lord), ili "the LORD God", a na četiri mjesta kao Jehova (Jehovah) (Izl 6,3; Ps 83,18; Iz 12,2 i 26,4), odakle proizlazi i pogrešno čitanje suštinskog, generičkog imena Božanstva.

Odlika ovoga prijevoda je njegova vjernost izvorniku, izvornim jezicima, ali i čitljivost i lakoća pamćenja pročitanaoga. Ovome doprinosi i činjenica da prevoditelji vole jednosložne i dvosložne riječi – u Psalmu 23 od 119 riječi samo 24 imaju više od dva sloga, a samo pet ima više od tri sloga! Ili pak odlomak u Luki 12,15-21 (pripovijetka o bezumnom bogatašu), gdje od 157 engleskih riječi, samo 22 imaju više od dva sloga. Stručnjaci koji su prebrojili nove riječi iz Autoriziranoga prijevoda navode da je William Shakespeare upotrijebio 21 000 engleskih riječi, a prijevod kralja Jamesa u Starome zavjetu samo 5 642, a u Novome 4 800.

Na Autorizirani prijevod je više utjecao latinski negoli na ranije engleske prijevode, što se duuguje prevoditeljima od kojih su neki bolje pisali na latinskom negoli na engleskom jeziku (!), stoga su radije donosili hebrejska osobna imena preko Vulgate, negoli preko hebrejskog izvornika, pa tako imamo Elias, Jeremias, a ne Eliah, Jeremiah.

Utjecaj ovoga prijevoda

Autorizirani se prijevod počeo koristiti tek 1661. kao tekst za evanđeoska i apostolska čitanja (čitanja na bogoslužjima) u Book of Common Prayer, dok prijevod Psaltira nikada nije zaživio kao bogoslužni prijevod (donosi se iz Episkopalne Biblije). Tek je izdanje iz 1769. godine sa svojim ispravljenim pravopisom doprinijelo promjeni javnog mišljenja i prihvaćanja prijevoda po nalogu kralja Jamesa kao remek-djela engleskoga jezika. Već prije 19. stoljeća moglo se za ovaj prijevod reći: “životan na uhu, kao nezaboravna glazba, kao zvonjava crkvenih zvona, koje obraćenik nikada ne može smetnuti s uma”; “jedinstveni najveći spomenik engleskoga jezika”. Jedan je lingvist napisao: “Neporeciva prednost prijevoda kralja Jamesa jest njegov stil... Ljudi koji su prevodili nisu imali namjeru izgraditi klasično književno djelo... Međutim, svakako su učinili jedno: sastavili su možda jedino klasično djelo koje je jedna komisija u stanju proizvesti!” H. L. Mencken, koji je inače bio nenaklonjen kršćanstvu, zabilježio je da je ovo “nedvojbeno najljepša knjiga na svijetu”. Lingvist Mario Pei zapaža: “Biblija kralja Jamesa i Shakespeare zajedno su dali barem polovicu naših jezičnih klišeja i ustaljenih fraza”. Ono što čini ovaj prijevod dragocjenim jest njegova elegancija. “Biblija ima ritam, uravnoteženost, dostojanstvenost i snagu stila koja nema paralele u drugim prijevodima”. Drugi ističu spomenuti osjećaj lakoće pamćenja i držanja pročitanaoga u pamćenju: “Nijedan drugi prijevod ne ostaje tako dugo u mislima kao prijevod kralja Jamesa”. Jednostavno, za ovaj se prijevod kaže da je to “knjiga koja je promijenila svijet”. Koliko li je umjetnika naslikalo nadaleko čuvena djela koja krase umjetničke galerije i svjetske muzeje! A što reći za kompozitore koji su se zapravo nadmetali tko će komponirati bolju operu, oratorij, kanconu, božićnu pjesmu, pasiju, Ave Mariju... Umjetnička djela nadahnuta ovim prijevodom Bi-

blije nemoguće je nabrojati.

Zaista, kad su 1620. godine engleski pioniri iseljenici (Pilgrim Fathers) krenuli u Ameriku, nisu se od ove Biblije odvajali, niti kad su prolazili dugi povijesni put kolonizacije u Aziji i Africi, posebice preko Istočno-indijske kompanije, te kad su otkrivali Australiju i Novi Zeland, da bi ih ta ista knjiga učila demokraciji, ljudskim pravima, ukidanju ropstva i uspostavljanju pravednoga društva. Uz to, prijevod kralja Jamesa bio je najmoćniji objedinjujući faktor u engleskom govornom svijetu, rasprostranjenom po svim kontinentima!

Autorizirani je prijevod nazvan “najutjecajnijim prijevodom najutjecajnije knjige na svijetu, koja koristi najutjecajniji jezik”, “najvažnijom knjigom u engleskoj religiji i kulturi” i “najslavnijom knjigom engleskoga govornog područja”. Engleskom je jeziku podario 270 idioma, više od bilo kojeg književnog izvora uopće, čak više i od Shakespearea. I mada je Autorizirani prijevod izgubio nešto od svog ranijeg monopola u engleskom govornom svijetu – primjerice, Engleska crkva preporučuje uz njega još šest drugih prijevoda – to je i nadalje najpopularniji prijevod u SAD-u, posebice među evanđeoskim kršćanima.

Tijekom ove, 2011. godine, izdavačka kuća Zondervan objavila je *The Holy Bible: 1611 King James Version 400th Anniversary Edition* kao djelomični pretisak izdanja ove Biblije iz 1611. Društvo Biblije kralja Jamesa objavilo je *The King James Audio Visual Bible: 400th Anniversary Free Download Edition*.

xxx

Prijevod kralja Jamesa (zapravo, “po nalogu kralja Jamesa”!) s punim je pravom okarakteriziran kao “najplemenitiji spomenik engleske proze”. Njegovi su revizori iz 1881. godine izrazili divljenje zbog “njegove jednostavnosti, njegova dostojanstva...” Kao nijedna druga knjiga, prijevod je ušao u izgrađivanje osobnog karaktera i javnih ustanova naroda koji govore engleski. Engleska književnost, a naročito pjesništvo, ne može biti shvaćeno ukoliko se ne čita ovaj prijevod; posebice ne pjesničke reminiscencije. Primjerice, usputno spominjanje biblijskih osoba ili pak događaja s karakterističnim osobinama: Metušalahov vijek, Jobove muke, Samsonova magareća kost, Gideonovo gumno, brdo Morija, Sion, Rutino pabirčenje, Pinhasova revnost, Petrovo odricanje, filistejska osobina, Jona u utrobi morske nemani itd. Bez Biblije kralja Jamesa ne mogu biti shvaćeni ni Milton, Thackeray, Dickens, Po, Stevenson, Hawthorn, Toro, T. C. Eliot i mnogi drugi.

Do sredine 19. stoljeća, razvoj biblijskih studija i otkriće mnogih rukopisa starijih od onih na kojima se temeljio AV, jasno su pokazali da je propusta bilo vrlo mnogo i da su toliko ozbiljni, da je to nalagalo reviziju tog prijevoda. Taj je posao započet 1870. godine po odobrenju Engleske crkve. Revidirani je prijevod objavljen 1881-1885. Američka je verzija ovoga prijevoda tiskana 1901. Godine

1928. prijevod je postao vlasništvo Crkava u SAD-u i Kanadi predstavljenih u međunarodnom vijeću za vjersko obrazovanje (International Council of Religious Education). Vijeće je oformilo komisiju koja je trebala dalje raditi na usavršavanju američke verzije prijevoda (American Standard Version). Vijeće je 1937. godine prihvatilo novu verziju prijevoda s napomenom da ta verzija sadrži rezultate najsuvremenije znanosti s obzirom na smisao Svetoga pisma, zadržavajući pritom dikciju engleskoga jezika koja je prilagođena uporabi na bogoslužjima i osobnim molitvama te čuvajući, koliko je to moguće, kvalitete koje su Autoriziranom prijevodu ustupale vrhunsko mjesto u engleskoj književnosti. Novi ispravak prijevoda sa spomenutim smjernicama, tzv. Revidirani standardni prijevod (Revised Standard Version, RSV), Novoga zavjeta objavljen je 1946. godine, a cjelokupna Biblija 30. rujna 1952. na dan svetog Jeronima, zaštitnika prevoditelja na Zapadu.

Uz reviziju kanonskih knjiga, radilo se na kritičkom izdanju engleskoga prijevoda tzv. apokrifnih knjiga (u Pravoslavnoj i Rimokatoličkoj crkvi ih se ne smatra drugokanonskima: Tobija, Judita, 1 i 2 Makabejcima, Mudrost, Sirah, Baruh, Jeremijina poslanica, Psalam 151 i dr). Prijevod ovih knjiga objavljen je 30. rujna 1957. godine, također na dan svetog Jeronima.

Prevela Ljubinka Jambrek